

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

1931. november 14.

Ravasz László 1930-as baranyai egyházlátogatása egyik állomásán – „Ha Baranyában visszaállítható lelkészek és hívek közt az a református kegyesség, amely a XVII. században uralkodott, az ú. n. baranyai kérdés meg van oldva. Ez a kérdés az elcserjésedés nagy problémája. A törpe gyülekezet, a törpe iskola, a törpe birtok és a törpe lélek problémája.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Felduzzadt az anyag a kezeim között, míg püspöki jelentésemet írtam. Soha ennyi személyi vonatkozásról nem kellett számot adnom, soha ennyi panasz nem sírt tolmács után és soha ilyen nagy kérdőjelek nem várták a feleletet. A világ sora hirtelen és megrázkódtatások között fordul, hazánk történetében is határozottan mesgyéhez értünk, a saját életemben is nagy számbavételre hív ez az alkalom. Mindezt csak azért említettem, hogy mentsem magam, ha esetleg a rendesnél hosszabb ideig veszem igénybe a Főtiszteletű Egyházkerület figyelmét.

Személyi ügyek

Először a személyi ügyekről számolok be s ezek között tiszteleti hely illeti halottainkat. Két világi tanácsbíránk távozott el tőlünk: *Szászy Béla* és *Szeless László*. Szászy Béla, a pócsmegyeri papfiú, az ország első kodifikátora, a magyar magánjogi törvénykönyv megalkotója. Átfogó szelleme, rendszerező és kifejező képessége a múlt anyagát hiánytalanul átmentette és monumentális alkotására művészi szépséget lehelt az ihlete. Egyházi szolgálatában alázatosság, hűség, kedvesség jellemezte; rendkívüli képességeit örömmel adta kis és nagy dolgok szolgálatára, s még ő tanúsított hálát azért, hogy igénybevették. Hite erős, szeretete mély és hű, lényé békességreigyekvő – ő bizonyára meglátja Istent. Másik tanácsbíránk Szeless László, a közigazgatási bíróság nyugalmazott tanácselnöke. Régi törzsökös kecskeméti család sarja, akinek lelki alkatában, hosszú bírói pályafutása alatt arannyá és acéllá vált a jellem és az értelem. A magyar bíró típusa, aki szolgálatának külsőségeire nézve minta-hivatalnok, belsejére nézve a jogrend és az igazság fölkelet praetora, akinek praetorságában evangéliumi erők és próféciaik érvényesülnek. A kecskeméti egyházi élet nagyszerű renaissanceából ő is kivette a maga részét, főképen a jogi és gazdasági fundamentumok lerakásánál; s tragikus dolog, hogy éppen akkor kellett eltávoznia, mikor eredményeinek megvédelmezése szempontjából reá legnagyobb szükség lett volna. Mindkét atyánkfia után meleg részvétellel intünk búcsút, s emléküket fogytig megőrizzzük, mert saját lényünk, fajtánk, mi voltunk legbecesebb vonásait érezzük meg bennük. Lelkipásztoraink közül elköltözött *Kovács Géza*, a kisorozszi gyülekezet hűséges szolgálója, öregségére kedves patrónusa; *Benedek László* pándi lelkész idő mohozta, patriarchális alakja, végül *Máthé Ákos* dunapataji lelkész, ki egy összeomlott élet megfejthetetlen talányát vitte magával.

Frissen, évek számában obsitosan¹, munkaerőben regrutásan² köszön el tőlünk *Hamar István* teológiai professzor, lelkészi tanácsbíránk és teológiai akadémiánk egyik kapuján kilépve, mint emeritus ordinárius³, a másik kapun belép, mint legifjabb óraadó tanár. Több, mint egy emberöltőn át tanította a tárgyak közül a legkellemetlenebbet, úgy, hogy a tanárok közül mindig a legnépszerűbb volt. Kerületünkben az 55 évnél fiatalabb lelkészek mindnyájan tanítványai voltak, tehát éppen abban a gárdában, amelyben az élet és a jövő lüktet, az ő szava kovász és hatása élet. Szép, harmonikus és istenáldotta pályájának e határkövénel megállva, elmondjuk neki, hogy egy generáció hálája, a Dunamelléki Egyházkerület elismerése és a magyar kálvinizmus rokonszenve veszi körül.

A személyi ügyek rovatában ma nagy helyet foglal el az üdvözlések fejezete. Köszöntjük először is

¹ kiszolgált katona

² újonc katona

³ nyugalmazott egyházi főtisztviselő

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

dr. *Baltazár Dezső* tiszántúli püspök urat, a konvent és a zsinat lelkészi elnökét, püspöki szolgálatának 20-ik évfordulóján, melyet az Államfő magas kitüntetése és elismerése reá is, egyházunkra nézve is különös jelentőségűvé és emlékezetessé tett. Akinek élete úgy tele van jelenvalósággal és aktualitással, aki annyira közepében áll a közéleti harcoknak és a kor egybecsapódó áramlásainak, bár szolgálata történelmi jelentőséget ölt, mégis történelmi megítélés alá még nem vonható; ahhoz távolabb kellene tőle állanunk. E távolság helyett a szeretet közelségét keresve és a hit egységét vele boldogan vallva, köszöntjük őt e kimagasló ponton, s kérjük Istent, hogy hatalmas kezével áldja meg őt, vezérelje, s továbbra is használja fel nagy céljainak szolgálatára. Szívából köszöntjük dr. *Révész Kálmán* és dr. *Antal Géza* püspök urakat, dr. *Balogh Jenő* egyházkerületi főgondnok urat, akiket a Kormányzó Úr teljes elismerése ékesített fel. Mindegyik mögött egy élet áll és milyen élet! Azt hiszem, hogy az ilyen kitüntetések a kitüntetettek révén a magyar erkölcsi alap láthatatlan ércfedezetét gyarapítják, mert arra a fényre, mely a *Signum Laudis*⁴ esik attól, aki adja, visszafelel az attól való fény, aki kapja. Meleg szeretettel üdvözljük innen is dr. *Raffay Sándor* bányakerületi evangélikus püspök urat, mint ahogy kerületi közgyűlésükön élő szóval tettük negyvenéves lelkészi jubileumán. Raffay Sándor püspök urat életében sok dísz és kitüntetés érte, bár távolról sem annyi, amennyi érhetne volna, ő mégis mindenképp arra büszke, hogy ceglédi magyar ember, budapesti evangélikus lelkész és bányakerületi püspök. Népének bátor és hű pásztora, fajtájának rokonszenves és értékadó példánya, az evangéliumi protestantizmusnak ihletett szószólója, a magyar jövőnek nemzedékeket megdöbbentő és ébresztgető jósa, jó barát, hű bajtárs, tiszteletreméltó vezéregyéniség, akinek elmondjuk az egyszeri itáliai paraszt vallomását: milyen jó, hogy te vagy s maradj is mindig az, aki voltál! Szeretettel köszöntjük és életére Isten áldását kérjük.

A kormányzói elismerés egészen közvetlen munkatársainkra is esett. Időrendben első volt dr. *Fromm Lajos*, egyházkerületünk ügyésze, aki kormányfőtanácsosi kitüntetést nyert. Jól esik tanúbizonyosságot tennem annak az önzetlen munkának mennyiségéről és minőségéről, nagyságáról és értékéről, melyet Fromm Lajos egyházkerületünkben végez. Ha ezért neki ügyvédi díjazás járna, tisztos vagyont gyűjthetne belőle, ehelyett, a mai nehéz viszonyok között, sovány tiszteletdíj mellett épen olyan hűséggel, odaadással, panasz nélkül dolgozik, mintha ő nyerne és nem az egyházkerület ezen a munkán. Az anyaszentegyháznak mindig legrokonszenvesebb jótévedői azok voltak, akik életüket, anyagi és erkölcsi existenciájukat tudták az oltárra tenni. Vannak tisztviselők, akiket úgy kell megbecsülnünk, mintha patronusok volnának. Nagy szívbeli örömünkre, s az egész Dunamellék, sőt magyar kálvinizmus elégtételére szolgált az, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága dr. *Hetessy Kálmán* és *Muraközy Gyula* kecskeméti lelkészeket a magyar érdemrend III. osztályú keresztjével tüntette ki. Már az is symbolikus, hogy e kitüntetést egyszerre kapja a két kecskeméti lelkész, akiknek művét, szolgálatát és eredményeit egymástól nem lehet elválasztani. Ma már csak ők tudják, hogy egyik mennyire segítette a másikat, egyiknek a terhe mennyire volt az a másíknak is. Mi csak azt tudjuk, hogy a kecskeméti egyházat nélkülök, közülük egyiket a másik nélkül elképzelni sem tudjuk. Dr. Hetessy Kálmán a Horthy Miklós tanítónőképző és internátusa megépítésével, Muraközy Gyula a Kerkápoly-Bodor szeretetház létesítésével szolgálta meg ezt a kitüntetést. De maga a munka, amit végeztek több és nagyobb, mint amit földi szem lát és földi jel felékesíthet: Nagyszerű és zárt fejezet a magyar református egyház elmúlt fél emberöltőjéből. – Egy soha eléggé nem áldható név jussán emlitem meg itt azt, hogy ugyancsak a kecskeméti Kerkápoly-Bodor szeretetház megépítése körül kiváló érdemeiért a Kormányzó Úr teljes elismerésével tüntette ki *Sulkowsky Viktorné* hercegasszonyt, boldog emlékezetű Szilassy Aladárnak kedves Paula leányát, kit

⁴ szó szerint: dicséret jele. Utalás az I. Ferenc József által alapított legmagasabb szintű katonai kitüntetésre

szeretettel és büszkeséggel köszöntünk innen is. Benedek Zsolt tanácsbíránk, konventi előadói minőségében, különösen pedig a lezajlott zsinat alkalmából végzett rendkívüli szolgálatának elismeréséül nyert a legmagasabb helyről dicséretet, mi pedig ismételjük előtte a vele való dicsekedésnek és az érette való hálaadásnak meleg szavait.

Köszöntjük *Benedek Sándor* tolnai, *Huszár Dezső* vérteszaljai és *Kálmán Jenő* külsősomogyi gondnokokat, gondnoki szolgálatuk 10 éves jubileumán. Kerületünk új tanácsbíráit, *Szigethy Károly* lápafői és *Halász Imre* gordisai lelkész urakat, dr. *Pataky Tibor* miniszteri tanácsos urat szívből köszöntöm és jelentem, hogy megválasztásuknak jóváhagyása és eskütételük külön pontban tüzetett napirendre.

Nagy dátumok

Az elmúlt esztendő nagy dátumok emlékezetét idézte fel a hazai és egyetemes protestantizmus történetéből egyaránt. Alapításának négyszáz éves évfordulóját ülte két főiskola: a pápai, szeptember hó 7-én és a sárospataki, október 1-én. A pápai főiskola a dunántúli kálvinizmus közepén virult, az ellenreformáció legsúlyosabb próbái között. Láthatatlan és talajmozdító erők leginkább körülötte tépték meg, zilálták széjjel és keverték össze a református anyaszentegyházat. Legnagyobb atmoszferikus nyomás alatt ez az iskola élt, bár sokszor nem vette észre, mint ahogy a légnomást nem szoktuk észrevenni. Emiatt lett csendesebb, szótalansabb, alázatosabb, de talán szent konokságában szívósabb, mint bármely más iskola. Nő a pálma, ha követ raknak reá, hihetetlen mélységbe nyul a gyökere, ha elvonulnak tőle a vizek, még arra is képes, hogy átváltozzék: igénytelen és kipusztíthatatlan liciommá⁵, ha kövessé válik a talaj, vagy száraz csipkebokorra, mely tüzet fog, hősöket inspirál, kijelentéseket ad a világnak, s mikor azt hiszik, hogy egy nagyszerű múltnak a fejfája, akkor jelennek meg rajta az új tavaszok új virágai. A pataki főiskola a szabadságnak, a lelki agressivitásnak volt a szellemi sásfészke. Körülötte századokon át forradalmak zúgtak, falai között állandó forradalom volt a tűzgyújtó gondolat, akár a Medgyesiek, akár a Kövi-ek, Bessenyeiek, Kazinczyak vagy Kossuthok homlokából szikrázott elé. Ezért több a romantika benne, megőrzött valamit a hőskor levegőjéből, van benne valami kurucos, katonás, mámoros vonás, hiszen azoknak a hegyeknek lábában húzódik meg, amelyeken a magyar mámorok nektárját szűrik. Ezért a pataki iskola jobban megőrizte az ifjúságát és az ifjúság legszebb a pataki iskolában. Mind a kettőnek négyszáz éves múltja fölséges bizonyágtétel a magyar kálvinizmus művelődéstörténeti jelentősége és jövődő hivatása mellett. Jaj lenne a magyar nemzet szellemi továbbfejlődésére, ha valaha kipusztulna belőle az a lélek, amely ezeket a főiskolákat alkotta! Akármilyen épnek hinné magát, beteg maradna holtig. E két nagy tűz mellett felgyúltak, épen a mi területünkön, kedves, tiszta tüzek. A skót egyház budapesti missziója most ünnepelte fennállásának 90-ik évfordulóját. Drága kút ez a misszió, tükrébe nézve meglátjuk a mi igazi orcánkat, sokszor megifjulva, mint a mesebeli vén, máskor megvénülve, elmaradva, mint Rip van Winkle. mikor a vödör fölél hajol. Vízétől sok drága palántánk megeredt, s már virágos kertek vannak, amelyek egyetlen galyból, a misszió kis oázisából származtak. Gádoránál⁶ kelet és nyugat református zarándoka találkozik: a skót és a magyar és reá ismernek egymásra, mint térben legtávolabbi, lélekben legközelebbi testvérek. Hű barátság szálai fonódnak, s a magyar sors és magyar igazság néma igézete itt is, ott is rabul ejt komoly lelkeket, s ezek itt is, ott is felemelik szavukat a mi érdekünkben. – Kecskeméti jogakadémiánk szeptember 29-én ünnepelte megalakításának századik évfordulóját. 1881-ben azt jelentették a dunamelléki kerületi közgyűlésen a kecskeméti jogakadémiáról,

⁵ utalás a debreceni líciumfára és a hozzá kapcsolódó anekdotára

⁶ itt: kút fölél épített tető

hogy élni nem tud és halni nem akar. Még egy esztendővel ezelőtt a magyar kálvinizmuson átcikázott a kiáltás: ne engedjétek a kecskeméti jogakadémiát meghalni! Jellemző, hogy a magyar kálvinizmus nem mutatott túlságos gyorsaságot ennek a kérésnek a teljesítésére. Soha még életmentési munka olyan nagy megfontoltsággal nem haladt, mint ez az akció. Közben pedig a száz éves jogakadémia jubiláló szava elkiáltja, nem arról van szó, hogy ne hagyjatok meghalni, hanem arról, hogy engedjétek élni! Ezt az új, friss hangot örömmel halljuk és mindent megteszünk a beváltására.

Ez örvendező hazai emlékek mellett borús külföldi emlékek néznek mi reánk. Négyszáz éve esett el Zwingli a kappeli csatamezőn, s az ő halálával maradt félbe a német Svájc reformációja. Művét később felfogta és átorganizálta a genfi irányzat. De alakját senki sem vonhatja árnyékba, mert vértanusága talapzatán áll. Talpig ember, egészen férfi, pásztor, patrióta és katona, egyszóval pap és hős. A reformátorok között ő volt az, aki a humánus becsét leginkább látta. Ő volt az, aki leginkább bízott az észben. Luther és Kálvin: a szerzetes és a jogász között ő a katona-reformátor. Legvilágibb, legtermészetesebb s mindezek miatt a reformáció egy csomó áldását legközvetlenebbül sugározta, s néhány alapvető vonását legtípikusabban kiábrázoló. A magyar lélekhez ő áll legközelebb, akit legkevésbé ismerünk. Nem a tőle vett közvetlen hatásképen, hanem a lelki alkat hasonlósága folytán, a magyar kálvinizmusban zwingliánus vonások alakultak ki igen erősen és igen jellegzetesen, különösen az erdélyi és a felvidéki kálvinizmusban, a nemzeti felkelések és a felvilágosodottság kálvinizmusában, s érdekes dolog, hogy a magyar kálvinizmus az egész nemzeti életre szemmel leginkább felmérhető hatást épen e két mezőn tett: a nemzeti felkelésekben és a felvilágosodottságban. Baj volna azt hinni a protestantizmusról, hogy csak Zwingliből áll. Luther a kezdet nagy inspirációja, Kálvin az eredmény hatalmas kibontakozása, közbül a Zwingli törzse áll, jelezve azt, hogy a református keresztyénség örökre egygyé forrta nemzeti életével és a református magyar jogot szerzett az élethez a halál kockázatának állandó és bátor vallásával.

Zwinglinek, a schweizi népvezérnek és parasztfiúnak fejedelmi ellenképe és életére és halálára egy század múlva visszafelelő királyi eccho⁷ Gusztáv Adolf, akinek tábori bekecsén Stockholmban sokáig néztem azt az átperzselt lyukat, melyet az ellenség golyója ütött csatában. Soha még olyan kicsiny helyen, olyan tapinthatóvá nem vált reám sors és történelem. Mi minden fordult meg egy emberen a régi világban! Az egyes ember, a királyi egyéniség volt a Sybilla könyvek mutatója, nemzetek és nemzedékek sorsának foglalata és záloga, bukásukkal országok estek és országok támadtak felemelkedésükkel. És mégis milyen kicsiny és milyen jelentéktelen a legnagyobb ember is, azok mellett az erők mellett, amelyek a történelmet intézik! Ezeknek az útján parányi stáció, széttört cserép, feldúlt oltárkö, elgurult korona a leghatalmasabb emberi egyéniség is. De azért minden ilyen név drága kandeláber, amelyben örök igazságok és biztatások lángjai füsttelen lobogással égnek.

E dátumok között meg kell emlékeznünk a *türeلمي rendeletéről*, melyet 1781-ben, ezelőtt 150 esztendővel adott ki a legszimpatikusabb, legzseniálisabb és legtragikusabb Habsburg uralkodó, II. József. Alig van olyan okmánya a Mohács utáni történelemnek, mely a magyar protestánsok életére akkora nyereség lett volna, mint ez az irat. Pedig milyen szomorú irat ez! Az az alapgondolata, hogy elemi jogokat *ő ad, különös kegyelemből*; olyan jogokat, amelyek először az emberi természethez tartoznak, másodsor magyar földön véres harcok után a szó és a jog pecsétjével ellátott békeszerződések biztosítottak. A királyi kegy aranytálcáról hullat le olyan morzsákat, hogy pl. református lelkész nem tartozik római katolikus püspök jurisdictioja⁸ alá, református hívő nem köteles katolikus egyházi célokra

⁷ visszhang

⁸ törvényhatóság

adót fizetni, református híveknek szabad magán vallásgyakorlatot tartani, s gyülekezetté szervezkedni, ha egy községben száz családnál több van belőlük, szabad templomot építeni, ha nem nyílik utcára az ajtaja. A gyermekek csak akkor követik mind az apa vallását, ha az apa katolikus; ha az anya katolikus, akkor csak a leányok követik és így tovább. Hol volt akkor ez a magyar föld, milyen szellem élt itt az egész XVIII. század alatt, mikor nyugaton már rég porrá váltak azok az emberek, akik hirdették; már magában ebben a szóban vallási türelem, van valami sértő. A sárga foltos embernek igénye az, hogy megtűrjék. Emberi méltóságára büszke embernek nem lehet más igénye, mint az, hogy megbecsüljék. A türelem correlativuma egy uralkodó vallás, amelyik kegyből tűr, de megtehetné azt is, hogy ne tűrjön. A türelem és türelmetlenség atyafi testvérek és mindkettő despotikus, mert az egyik arra érez jogot, hogy a lelkiismereti szabadságot megkurtítsa, a másik pedig arra, hogy azt engedélyezze.

Micsoda óriási távolság van ettől az igazán szabad szellemtől a II. József türelmi rendeletéig! És mégis a II. József türelmi rendelete volt száz év óta az egyetlen jó szó, az egyetlen emberi elbánás a magyar protestantizmussal szemben, amely ki volt szolgáltatva hatalmas ellenségének: a birodalom és a császár érdekének. Ha van a népek lelkében subconscious⁹ réteg és e rétegben lehetnek rettentő traumák, melyek a nép öntudatát és akaratát befolyásolják, ilyenekről gondoskodott Bécs a magyar protestáns lélekben. A türelmi rendelet másodszor azért emlékezetes nekünk, mert példája annak, hogy a fák nem nőnek az égig. Lehetséges, hogy jön egy korszak, amikor szabadon uralkodik a hatalom, végzi a maga atrocitásait, a halhatatlan emberi lelkeken, – de az idő fordulni szokott. A XVIII. században is megfordult a Carolina Resolutiotól a türelmi rendelethez. A politikai rendszer nem változott meg, sőt berendezkedett és fejlődött az abszolutisztikus és bürokratikus birodalmi egység, de az a rendszer a Carolina Resolutio idejében a protestantizmust az állam szempontjából a legkomolyabb veszedelemnek tartja, viszont Józsefnek, aki a türelmi rendeletet kiadja, már csak egy ellensége és egy akadálya van: a saját egyháza. Közül valami olyan dolog, amit nem lehet falakkal, sorompókkal, csendőrszuronnal, cenzúrával megállítani, átjárta és megvilágosította a lelkeket. Ez a valami a lélek, az új igazság, a győzelmeskedő korszak. Nagy dolog az írott törvény, de nem minden. Az írott törvényen túlteszi magát a hatalom, mint ahogy a XVII. század békekötésének alaptörvényként becikkelyezett megállapodásain túltette magát a XVIII. század abszolutisztikus uralkodása; s megtörténhetik, hogy azóta kelt és még világosabb alaptörvényeken túlteszi magát a tömegnek, az elvakított és fellázadt többségnek nyers ereje, akár jobb, akár balfelől özönöljön reánk. Azonban a törvény erkölcsi ereje semmit sem változik, ha megcsúfolja is a hatalom. Egységet teremt ügyünk és az erkölcsi világrend között s az eltiport igazság a világ legfélelmelesebb nagyhatalma. Azért a nagy próbák idején nincs más biztonság, mint az Ige igazsága és a hitvallás ereje. Az a kérdés, mennyire látjuk igazunkat és mekkora áldozatot tudunk hozni érte. Amelyik pillanatban egy nemzedék vállalja igazságáért a halál kockázatát, megszerezte jogát az élet nyereségéhez.

A másik százéves dátum Kazinczyt ünnepli és a széphalmi sírra tétet velünk egy babérágot. Volt idő, mikor ő volt a magyar lelki tavasz atyja és hőse. Befagyott, csak itt-ott olvadó csalitokon előhúzózkodó Pán, akinek az egész rengeteget fel kellett ébresztenie. Ő volt egy időben ezen a földön az európaiság Arbiterje¹⁰, ki fejedelmi sátort vont egy tőzeg dombra, s úgy országolt ott, mint kései utódai az izlés királyi palotájában. Ő volt a félig vak gyémánt közsörűs, a horpadt mellű és örök napszámos, ki sötét

⁹ tudatalatti

¹⁰ választott bíró

odóban készít királyi solitaireket¹¹ a magyar nyelv mesebeli gyémántjából. Választékos és finnyás, paléozott és manéros, rokokó és mégis szinte mythikus hős, az európaiság vakmerő lovagja és az izlés nagy forradalmára. Nem volt orthodox, még egyházában sem; szűk volt neki minden korlát, még a felekezeti is s bár sokszor ellene mond a protestantizmusnak: a felvilágosodottság protestantizmusának nemzeti kultúrhőse. Mindig az ébresztő, mindig az ihlető, az első vizionárius és a magvető, mint a magyar protestantizmus, amelynek dicsősége és tragikuma a Pygmalion-csók: Pygmalion belehal, de a kövek élnek.

Ez év október 31-én volt ötven esztendeje a debreceni zsinat megnyitásának. Országos zsinatunk kellő formában megemlékezett erről a napról. Illik azonban, hogy mi is megemlékezzünk és üdvözöljük Dókus Ernőt, az egyetlen élő kapcsot a debreceni és a IV. budapesti zsinat között. A felsőzepléni egyházmegye fiatal aljegyzőjétől a magyar református egyház agg fővezéréig terjedő időben nagy darab egyháztörténelem helyezkedik el. Kétségtelenül a legérdekesebb és a legjelentősebb korszakok egyike. Ha fellapozzuk a régi írásokat és látjuk, micsoda tanács- és programtalanság uralkodott a 80-as évek elején; milyen távol állottak teológiailag, egyházpolitikai és gyakorlati módszerek tekintetében a különböző egyházkerületek és gyülekezetek; mennyire nem volt közös lelkipásztori ideál, mennyire nem volt reprezentáló típus és mennyire nem volt egységes öntudat és egységes program az egyházban, szinte elbámulunk, hogy már ennyire vagyunk. Megható látni, hogy a kor legjelesebb elméi mennyire félték a zsinattól, mint valami veszedelemtől. Megelégedtek azzal, hogy a törvényalkotás a kerületekben folyjon, a konvent egy állandó bizottság legyen, hatósági jogosítványok nélkül. Török Pál milyen Cassandra jóslattal és konok resistenciával harcol a zsinat ellen s még az utolsó pillanatban is citálja a régi latin verset:

*Quid synodus? – nodus; patrum chorus integer – aeger,
Conventus – ventus; gloria: stramen. Amen.*¹²

Rettentő a távolság Somogy és Sepsí, Újvidék és Kassa között. Mindenik zsinati atya meg volt győződve, hogy ha teológiai kérdést kezdenének tárgyalni, egyszerre lángba borulna a házuk és a legteljesebb ellentétbe kerülnének. Attól félték, hogy az Erdéllyel való unió megöli a magyar kálvinizmust a beléje kerülő consistoriális kovással s mégis megcsinálták az uniót, főképen nemzeti indítékból, „Elfogadom az egyesülést”, mondta Dobos János, „ha belehalok is.” Ugyanakkor egy kis csoport lelkész összejött Debrecenben, s a hivatalos egyház által tudomásul sem vett és egyáltalán meg nem értett reformok fölött tárgyalt. Azt mondták, hogy jó volna legalább havonta egyszer a gyermekeknek istentisztelet tartani, legalább megkísérelni a hivek házanként való látogatását, óhajtandó volna, hogy a konfirmációi oktatást a lelkészek vegyék kezükbe és kíséreltezní kellene vallásos estélyek tartásával. Ez volt a missziói gondolat első megrezdülése a magyar református egyház méhében. Panaszolnak a zsinati felszólalók, hogy egy év alatt 20-30 egyház kéri a leányegyházzá való nyilvánítását, mert nem bírja el a terheket. Közben pedig egy évben csak a Dunamelléken Török Pál kezeihez 170.000 osztrák értékű forint gyűl be perselypénzből, adományból és szorgalmi jövedelemből. Egyfelől rettentő pusztulások, másfelől nagyszerű bőség és megduzzadt erők. Ezzel szemben nézzük meg, hogy mennyit haladt a református egyház 50 esztendő alatt a maga belső kikristályosodásában; immár ötödik zsinatában minden ellen-

¹¹ foglalatba helyezett drágakő

¹² Az 1618/19-es dortrechti zsinatra írt latin distichon, szójátékai nehezen magyaríthatók. Pecsuk Ottó fordításában: „Mi a zsinat? Daganat; atyák feddhetetlen kórusa - de habtusa; / összejövetel, mely szövegel; dicsőségesen s kicsinyesen. Ámen”

tét mellett is mennyire közelednek egymáshoz a ma uralkodó lelkipásztori eszmények; teológiailag mennyit tisztult és forrott már a magyar református egyház tudományos gondolkozása; mennyire jelentéktelenné váltak a helyi jogszokások, a törvény egységes és érvényes rendelkezései mellett; mit tett a közalap a romok megépítésére és új alkotások fundamentumának a megvetésére; mennyit fejlődött a diaspora misszió, kialakult a vallástanítási rendszerünk. Ma már lehet arról beszélni, hogy van egységes gyülekezeti munka, amelyik még nem ment ugyan át mindenki vérébe, de már a református egyház minden komoly vezető embere az alapfogalmakra és az alpmódozatokra nézve egyetért. Egységes az énekes könyvünk, egységes a liturgiánk, egységes a tanügyünk, egységesen fejlődik a misszió ügyünk és a magyar református egyháznak nagy vonásaiban egységes a programja. Mindez az elmúlt 50 esztendőnek a munkája. Bár széttört az egész magyarságra vonatkozó érvénye, mert ma rajtunk kívül ugyanaz a magyar reformátusság négy más ország kebelében egymástól függetlenül szervezkedik: a kis magyar református egyház egysége a háború után még erősebbé vált. Bár programjában sok a revízió alá veendő pont, mégis a debreceni zsinat a magyar református egyház egységének és belső alkotásának megteremtésében nagyobb és döntőbb kezdet volt, mint bármely más zsinat eddigelé, talán csak a nagy hitvallást szerkesztő zsinatokat véve ki. Amit Geleji Katona István a keleti kis Magyarország számára, a szatmárnémeti zsinaton csinált meg, azt vitte végbe teljesebb eredménnyel az egész magyar református egyházra nézve a debreceni zsinat. Mindez arra biztat, hogy a magyar református egyház belső programjának állandó készítése és állandó revíziója a legfontosabb és legmagasabb rendű munka egyházunk életében, melyet a négy püspök és négy főgondnokból álló vezéri testület legfőbb gondjává tett különösen a mai forgandó idő.

Szolgálataim

Szokás szerint feljegyzem ide azokat a szolgálatokat, melyeket rendes lelkipásztori tisztemen és igehirdetői munkámon kívül végeztem. 1930. december 7-én Révész Kálmán tisztársam kérésére felszenteltem Egerben a református templomot. December 11-én a Külügyi Társaságban előadást tartottam Amerika szellemi életének keresztmetszetéről. December 31-én a Studióban beszéltem az élet céljáról. Január 4-én a Soli Deo Gloria Szövetség estélyén a Kálvinizmus, a hősiesség vallása címen tartottam előadást. Január 11. és 12. napját Bécsben töltöttem, ahol a szétszórt magyarságnak istentiszteletet tartottam és a Collegium Hungaricumban összegyűlt illusztris társaság előtt beszéltem a magyarság lelki válságáról. Február 2-án a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetségben prelegáltam: Irodalom és művészet, mint valláspótlék címen. Ugyanaznap este a tisztviselőtelepi estélyén a miszticizmus mint a vallás középpontja címen tartottam előadást. Február 8-án a Kisfaludy-Társaság ünnepi ülésén Prohászka Ottokárról mondtam emlékbeszédet. Február 12-én a Theológiai Akadémiának a konferenciáján A kálvinizmus irodalomformáló erejéről értekeztem. Február 29-én Kaposvárra mentem és ott egy estélyen Sysiphus köve címen előadást tartottam és a másnapi istentiszteleten prédikáltam. Március 8-án Sopronban, az evangélikus egyház böjti ciklusában, a kereszt theológiája címen tartottam előadást. Március 10-én a Református Figyelő szemináriumában a Modern ember igénye a szószékkel szemben című tételtől beszéltem. Március 15-én a Szent János-kórházat látogattam meg és ott a fennjáróknak istentiszteletet tartottam. Március 23-án a Józsefvárosi gyülekezet egyházi zeneestélyén az oratóriumról mondtam bevezető fejtegetést. Március 24-én a Protestáns Árvaház évi rendes estélyén a szeretet világszépítő hatalmáról ünnepi beszédet mondtam. Március 30-án a Soli Deo Gloria Szövetség konferenciáján Világok harca címen és aznap este az Evangéliumi Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének konferenciáján A hűség elemzése címmel tartottam előadást. Április 12-én ki-

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

mentem a cinkotai tanítónőképzőbe és ott kis ünnepély keretében Változó és állandó elemek a magyar nőnevelés nevelési eszményében címmel tartottam előadást. Április 23-án a Bethlen Gábor Szövetség szabadegyetemén tartottam előadást: A vallásos életfelfogás és világszemlélet hivatása a mai helyzetben címmel. Április 25-én és 26-án Hódmezővásárhelyt voltam, ahol előadást tartottam az Egy szükséges dologról, és másnap a nagy templomban prédikáltam. Május 2.-át és 3.-át Pápán töltöttem, ahol Igazság és szeretet címen előadást tartottam és a templomban prédikáltam. Május 11-én a Johannita-rend ünnepi istentiszteletén szolgáltam. Május 17-én zuglói szeretetvendégségen beszéltem. Június 11-én Méntelekre mentem és az ottani szép pusztai templomot szenteltem fel. Június 15-én a pesti gimnázium, 16-án a Baár-Madas leányliceum és a Theológiai Akadémia évzáró ünnepélyén záróbeszédet tartottam. Augusztus 22-től szeptember 5-ig Cambridgeben részt vettem a Nemzetközi Jóbarátság és a gyakorlati keresztyénség ökuménikus tanácsának gyűlésein. Szeptember 12-én és 13-án Balatonalmádin konferenciát vezettem és tartottam egy bibliamagyarázatot és egy előadást Szükség van-e reánk címmel. Szeptember 20-án a Skót Misszió jubileumán záró bibliamagyarázatot tartottam. Szeptember 26-án a Theológiai Akadémia évmegnyitó ünnepélyén beszédet mondtam, aznap este Nyíregyházán voltam, hol Háború és béke címmel előadást tartottam és másnap az evangélikus nagytemplomban prédikáltam. Végül október 25-én Kunszentmiklóson felszenteltem a reálgimnázium új épületét nagy öröm és hálaadás között ünnepi istentisztelettel. Nem jegyeztem fel a gyűlések, representációk számát, de megemlítem, hogy a püspöki iktatóra 3842 ügydarab érkezett, magániktatóm a tavalyi közgyűléstől 2019-et mutat. Mindezt csak azért írtam ide, mert emberöltők múlva talán érdekelni fog valakit, hogy mit jelentett 1931-ben Magyarországon a református egyházban ez az Ige: aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.

Egyetemes egyházi mozzanatok

Egyetemes egyházunk életében ez az év két fontos eseményt hozott. Egyik az egységes liturgia életbeléptetése. A mi új liturgiánk elvi alapon jött létre, de kompromisszumok árán. Theológiailag és liturgiailag mégis nagy haladást, tisztulást és kristályosodást jelent. Lelkipásztoraink bölcsesége, s az a körülmény, hogy bíztak a hívek a zsinat bölcsességében, kivitte, hogy kerületünkben szinte észrevétlenül, s az egész országban minden feltűnő rázkódtatás nélkül lépett életbe. Minden reformmal így történnék, ha nem akadnának néha emberek, akik a régi álláspont védelméből politikai tőkét akarnának maguknak kovácsolni. A magyar református nép autonomikus gondolkozásánál fogva bámulatosan vezethető a jó irányban, alkotmányos úton; de kapható mindig arra is, hogy egyéni akciókhoz katonának álljon; rendszeren a maga zsoldján, fizetvén a harcot és sokszor a sarcot is. A másik fontos dolog az, hogy zsinatunk elvégezte egyházi törvényeink revízióját és az új törvényeket harmadik olvasásban is letárgyalta. Most már nagy érdeklődéssel várjuk az államkormányval való tárgyalást, amely hitünk szerint nem fogja hátráltatni, sőt erejéhez mérten siettetni fogja az új törvények életbeléptetését.

Tíz év

Ez év októberében volt 10 esztendeje annak, hogy a Dunamelléki Egyházkerület a püspöki székbe beiktatott. Kerülöm a lírát, magamról csak annyit beszélek, amennyi feltétlenül szükséges és megállapítom azt, hogy nagyon hamar elmúlt és nagyon keveset hagyott hátra ez a tíz esztendő, ahhoz képest, amit hagyhatott volna. Azt hiszem, másnak is az az érzése, ami nekem, hogy mi mostanában egy korszak zárókövéhez érkeztünk. Még nem tudjuk, hogy már elhaladtunk-e vagy még csak ez után érünk oda, de az bizonyos, hogy ez az összeomlás utáni évtized egy külön fejezet volt, amelynek végé-

hez közeledünk. A háború és a forradalom után kezdődött egy erős nemzeti és keresztyén reakcióval. A magyar nép ősi ösztöne lobogott ebben a reakcióban, épen olyan sok erővel és épen olyan kevés világgossággal, mint ahogy az ösztönnél tapasztalható. Ebben a nemzeti reakcióban a keresztyénség nagyon komolyan vett tényező volt, de csak mint politikai jelszó. Nem azt jelentette, hogy több Krisztust a szívekbe és több Krisztust a világba, hanem azt, hogy le a zsidóval és ki a liberalizmussal. Az is kiderült, hogy a keresztyén szó lassankint „római katolikus” jelentést kezdett felvenni s egy új barok restauráció körvonalaí bontakoznak ki a kezdet kooperációs jelszavaiból. Rosszakarat reformátusnak nevezte ezt a korszakot s ezt ürügyül használta az ellenkező irány intézményes és végleges megépítésére. A kezdet kaotikus világában egy csodálatos politikai intelligencia¹³ teremtett először rendet. Véghez vitte a consolidatio művét először közjogilag, azután politikailag, végül megvetette az alapokat a gazdasági consolidatio számára is. Ezt a munkát sohasem lehet letagadni, vagy kicsinyelni, mert a legnagyobb magyar politikai alkotások közé tartozik. Eközben a nemzet elzsibbadt és lekötött életerői csodálatos bőséggel megeredtek. Mindenki hirtelen tatarozni, helyreállítani, építeni kezdett. Az egész világban megindult egy szinte forradalminak nevezhető reconvalescencia¹⁴, amely hasonló az olyan megpezdüléshez és átmelegítő tavaszi hullámhoz, amilyent tifusz vagy tüdőgyulladás után az elgyöngült beteg érez. Konjunktura támadt a munkára, a kezdeményezésre, emberek kerestettek akciókhoz és akciókat kerestek az emberek. Mindenki valami újat és nagyot akart mivelni és a lehetőségnek nem látszottak a korlátjai. A magyar föld nagyszerű termésekben gazdagon ontotta az aranyló búzát és a nemzetközi piacon ezt a búzát 30–40–45 pengővel jegyezték. Az volt a legkülönb, akinek fantáziája legvakmerőbben termelt és kezdeményezett. Észre se vettük, hogy az új barok fundamentum nélkül építi monumentális vonalaí. Több az egyetemi hallgatónk, mint amennyi nagy Magyarország idejében volt. Több az intézményünk, mint a háború előtt. Szociális és népjóléti feladatokat vállaltunk akkor még beláthatatlan következményekkel. Egyetemünk négyről hatra szaporodott, népiskolánk számát megjavítottuk 5000-el, megindult a magyar szellem a maga hódító útján külföldön, Collegium Hungaricumok létesültek idegen országok fővárosaiban, kölcsöneinket néhány óra alatt 3–4-szeresen túljegyezték az angol és amerikai piacokon és mindez a megduzzadás, nagyszerű erő kifejtés csodálatos érvert szolgáltatott egy hallgatóg államművész számára, aki a külföldi nemzetek ellenséges vagy kicsinylő aeropágusa¹⁵ előtt a magyar nemzet igazságaért és existenciájáért meglepő eredménnyel küzdött, viszont ennek a hallgatóg nagy embernek egyénisége egyfelől a külföld bizalmát fokozta irántunk és nyitott számunkra új forrásokat, másfelől itt benn emelte biztonságunkat, önértetünket, s valami olyan érzést támasztott mibennünk, mint akik a Gondviseléssel végképen elintézték a dolgukat. Egyházi életünkben ugyanaz a szellem jutott kifejezésre. Az infláció alatt a lelkészi állások átlagos jövedelme több volt, mint az államtitkár fizetése s volt olyan tanító, sőt harangozó is, akinek canonica portioja¹⁶ többet jövedelmezett, mint amennyi a püspök tiszteletdíja volt. Ez időben a mohó elrendezkedés sokszor szembeállította a fukar jólétet a kikoplaltatott tisztviselővel egyházi vonatkozásban is. De csakhamar megoldódtak a kérdések; tehermentesült az egyházi adófizető épen úgy, mint az egyházi birtok és a földreformmal csak épen azért nem jutott sokkal több földbirtok a magyar református gyülekezetek kezére, mert a jóllakottság egy bizonyos fokán megfogyatkozik a felvevőképesség. Nem telt bele egy néhány esztendő,

¹³ Bethlen István (1874–1946), 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke

¹⁴ felépülés, lábadozás

¹⁵ itt: nyilvánosság

¹⁶ javadalmi föld

X. PÜSPÖKI JELENTÉS

már minden elvitt harang helyett új és sokszor szebb zúgott a tornyokban. Ha máskor nem, a püspöki vizsgálatok kapcsán, az egész egyházkerületben minden egyházmegye minden épületét, a háromszáz gyülekezet közül csak 4-5 kivételével, rendbe tették, kitatarozták, felékesítették, s a legtöbb egyházmegye, mikor végigjártam benne, olyan volt, mint egy pohár vagy egy lakodalmas szoba. Az első hullám falusi gyülekezeteinken futott végig és ragadta előre őket. Mikor ott künn kissé megcsendesült a dolog, egy más hullám csapott előre, városi és proletár gyülekezeteinkben. A mezőgazdasági jólét visszahatott ipari életünkre, s egyszerre felfedezték a városi gyülekezetek, hogy a kis tisztviselő és az állandó munkás csodálatos áldozatokra képes. Megindult tehát az építkezési láz, melyet táplált néhány külföldi bankháznak az a praxisa (eddig ez csak az angolszász protestantizmus területén vált be), hogy az egyházi adó élő tőkéjének a fedezetére elkezdett kölcsönt folyósítani. Így történt meg az, hogy a türelmi rendelet kiadása után következő évtizedeket leszámítva, nem volt olyan építő és helyreállító korszak a magyar református egyházban, mint ez a mögöttünk álló tíz esztendő. Én magam, épen a Dunamelléken. csak hálaadással állapíthatom meg, hogy ez az építő akció nem volt tisztán külsőleges. Mögötte egy nagy lelki ébredésnek és kimélyülésnek körvonalai láthatók. A külső és belső építés nem járt mindig együtt, de sokszor csodálatos módon találkozott és összeölelkezett. Viszont azt is meg kell állapítanom, hogy a külső építés általában nagyobb vonalú volt, mint a belső megerősödés.

Az egész tizedről statisztikát állítottam össze, amelynek adataiból érdekes dolgok világlanak ki: 1921-1930-ig befolyt 1,080.156 P¹⁷ perselypénz, 2,951.928 P Isten dicsőségére különböző adományképen; építkezésre fordítottak 14,154.483 P-t. Ebből a pénzből épült 38 templom, 53 iskola, 34 papi lakás, 39 tanítói lakás, 22 más egyházi épület, vettek 362 harangot és 5 orgonát. Nem számítom ide azt a teméntelen tatarozást, amelyet az évi karbantartás során, de különösen a püspöki látogatás alkalmából végeztek. Ha most vesszük azt, hogy gyülekezeteinknek ezidőszerinti adóssága 7,439.874 P, azt kell mondanom, hogy az építkezési költségnek körülbelül felét a Dunamelléki Egyházkerület élő tőkéje már kifizette. Egy lélekre esik az egyházmegye adósságából: Soltban 2'19 P; Tolnában 4'12 P; Vértesalján 4'85 P; Somogyban 5'69 P; Baranyában 6'08 P; Kecskeméten 15'68 P; Pesten 23'80 P. Lélekszám szerint egyházmegyénként 10 év alatt áldoztak perselypénzben és adományban: Tolna 1'56; Solt 3'14; Kecskemét 3'67; Külsősomogy 4'41; Baranya 4'84; Vértesalja 6'42; Pest 13'41 P. Egy lélekre esik a beépített összegből egyházmegyénként: Solt 9'69; Tolna 11'98; Baranya 13'26; Somogy 17'98; Vértesalja 18'65; Kecskemét 23'28; Pest 42'56 P.

Középiskoláink száma nem változott, ellenben a külső fejlődés és épülés örvendetes jeleivel találkozunk. Négy új középiskolai internátusunk létesült, s ez megállította intézeteink elnéptelenedését. Egy reálgimnáziumunk: a kunszentmiklósi egészen új épületet nyert. Megépült a Baár-Madas nagyszerű leánynevelő intézete, egy új leányközépiskola létesült Kecskeméten, egy új polgári fiúiskola Nagykőrösön és egy új polgári leányiskola Szentendrén. Új, szép otthonba költöztek a kecskeméti tanítónőképző intézet és internátusa, a dunavecsei, pécsi és szentendrei polgári iskolák. Nagykőrösön a tanítóképző intézet mellett új internátus létesült.

Be kívánok számolni az egyházkerületnek tíz esztendőnyi vagyongyarapodásáról is. Ingatlanban meggyarapodtunk a szilasbalhási javadalmi birtokkal és a Kaszay alapítványi birtokkal. Az előbbi 549 kat. hold és 237 öl, az utóbbi 731 kat. hold és 121 öl, összesen 1280 kat. hold és 358 öl. Vétel útján gyarapodott a kerület vagyona a Budapest-Kőbányai házzal és Szilasbalháson a püspöki birtokhoz

¹⁷ magyar pengő pénznem

csatolt bérlő-lakással. Ajándékozás útján gyarapodott a Kaszay-birtokon levő 5 drb kalocsai házas telekkel. Mindezeknek mai becsértéke kb. 580.892 P. Új építkezésekre és beruházásokra fordított az egyházkerület tíz év alatt 196.645 P-t, s ezzel az összeggel birtokainak épületeit kivétel nélkül jókarba hozta és a háborús évek rettentő leromlása után azoknak értékét és jövedelmezőségét nagyban fokozta. Ezzel szemben meg kell állapítanom, hogy a háború és az azt követő általános devalváció során egyházkerületünk vagyonából mintegy 1,408.350 koronát (háború alatti, illetve előtti értékben) elveszített, mely záloglevelekben, hadikölcsönben és magyar koronajáradékban és más pupilláris¹⁸ papírban van elhelyezve. Általános becslésem szerint a Dunamelléki Egyházkerület vagyona tíz év alatt nemcsak hogy nem fogyott, hanem mostani árak szerint újra becsülve, kb. 25%-kal gyarapodott.

A lelki gyarapodásról nem tudok ilyen adatokkal igazolt képet nyújtani. De amennyire általános benyomásaim tanúskodnak, kétségtelen dolog, hogy a Dunamelléken, s talán az egész magyar református egyházban a Dunamelléken leginkább, nyugodt, fejlődő lelki élet folyt. Igaz, sokszor van panaszkodás magunkra, másokra, látjuk saját tévedéseinket, mások mulasztásait, itt-ott beleütközünk fegyelmetlenségbe, hívtelenségbe, majd itt, majd ott látjuk a Sátán győzelmes vigyorgását, amint egy-egy megkísértett lelkipásztoron, tanítón, presbyteren diadalt nyer. Gyülekezetekben is kavargó és fő az ellentét, dőre és hiú versengés, konokság és hiszékenység kovácsolja a maga fegyvereit. De mindez csak azt bizonyítja, hogy Krisztus földi anyaszentegyházának mindig van tusakodása a bűnnel és a Sátánnal szemben és az egyháznak tagjai és szolgálói, amíg testben járnak, angyalok nem lehetnek. De tanúságot kell tennem arról, hogy a Dunamelléki Egyházkerület gyülekezeteinek nagy többségében tisztán hirdették az Ige, Krisztus királyságának pálciája alatt meghajolnak a fejek és a térdek, készek a szentek szükségére való adakozásra, épen úgy, mint ahogy lelkipásztorok és tanítók nem a maguk hasznát kergetik, sőt naponként való áldozatot tudnak hozni Isten országa nagy érdekeiért, hűséges világi férfiak, a legkisebb presbytertől fel egyházkerületünk főgondnokáig, ott állanak a lelkipásztor mellett, s példaadóan hordozzák az anyagi és erkölcsi terheket, amelyek a mai időkben kétszeresek. Bármerre néz, bárhova nyúl az ember, érzi az ősök hitének megtépett, de viharálló folytonosságát. Érti a jelenlegi generáció elszántságát és tüzet. Van oka bízni a következő nemzedék különbségében, s épen ezért, e ponton megállva, köszönetemet kell nyilvánítanom mindazoknak, akikkel tíz év leforgása alatt szolgálat-, áldozat- és munkaközösségben állani kiváltságom volt.

Amíg ezeket az eredményeket felemlégetem és gondolatban újra bejárom az elmúlt tíz esztendő magasságait, nem akarok megfeledkezni az elmúlt tíz esztendőnek ama jellemvonásáról, hogy ennek a korszaknak immár alaposan vége van.

Ugyanis kiderült, hogy az egész világ gazdasági jóléte csalódás volt. Ha hitelgazdaság helyett arany vagy terménygazdaság lett volna, ez a csalódás nem érhetett volna minket. De mivel hitelgazdaság volt és a világon minden vagyon tulajdonképpen hiteltétel volt, két baj történt velünk. Az egyik az, hogy a háború alatt jelentkező szükséglettről azt hittük, hogy ez állandó lesz és a háború vége felé felcsavart munkadíjak és életstandardek¹⁹ csak fejlődhetnek. Logikusan egy nagy gazdasági visszaesés volt várható a háborúból és gazdasági konjunktúra támadt, tehát álképlet volt a jólét. A hitelgazdaság papirosjait, a részvényeket, értékpapírokat, az említett álképlet szerint hihetetlen magasságra értékelt fel a nemzetközi forgalom, amellyel szemben nem állott reális fedezet. Mindenkinek a standardje magasabban állott, mint amennyit a világgazdaság jelenlegi értékállománya, s annak jelenlegi

¹⁸ gyámhatósági

¹⁹ életszínvonal

jövedelmezősége elbir vagy megengedett volna. Mihelyt kiderült az, hogy a világ elszámította magát és láthatatlan mérlegszámláján a vagyontételek nem reálisak, megindult egy gyors és lassanként pánik-szerűvé váló átértékelés, kétségbeesett leírás a mérlegszámla vagyon és teherlapjain. Itt jött bele a másik tényező: a hitelnek az a természete, hogy a bizalom tejével táplálkozik. De épen ez fogyatkozván meg, kataklizmaszerű visszahúzódás, elszáradás, modern szóval: leépítés következett be. És ez a törekvés adja meg napjainkban határjelző természetét, de hagy bizonytalanságban afelől is, hogy vajjon korszakot zárunk-e, vagy pedig korszakot nyitunk. Az építő és lebontó világtendencia, a konjunktúra és a dekonjunktúra úgy áll szembe egymással, mint az apály és dagály. Itt sutorog és fő körülöttünk e két összeütköző világgözen s ebben a rettentő hullámcsatában kifult lélegzettel hanyattatunk.

Így át is mentünk egy új kérdésre, a mai gazdasági helyzet általános jellemzésére.

A mai gazdasági helyzet

Református egyházunk mai gazdasági válsága ítéletem szerint súlyosabb, mint egy század óta bármelyik. A múlt század harmincas éveiben fellépő válság lassúbb lefolyású és lokálisabb volt. A hetvenes évek körül fellépő pénzügyi válság nem végzett akkora pusztítást, mert nem volt olyan egyetemes, mint a mostani, azonkívül az állam gazdasági válsága csak közvetve nehezedett az egyházakra, miután alig volt valamelyes államsegélyünk. De most a református egyház az állami étellel sok ütőéren keresztül összefügg és a bajt azonnal megérzi. Az egyháznak, mint iskolafenntartónak épen az állammal való kapcsolatból kifolyóan a terhei eddig is csak nőttek, míg az egyháznak az államtól járó más természetű segélyei nagyon lassan, vagy egyáltalában nem emelkedtek, sőt a legújabb időkben rohamosan estek. Nagy elismeréssel kell említenem azt a hősies erőfeszítést, amelyet a Kultuszminisztérium protestáns ügyosztályán Petri Pál államtitkár úr és Tóth István osztályfőnök úr végez az állami járandóságok tervbe vett csökkentése ellen. Eddigél különösen a lelkipásztor személyes járulécai terén sikerült is hálával feljegyezhető eredményeket elérniök. De a kérdés lényege ott van, hogy ezidőszerint az állam teherbíró képessége nem fokozódik, illetve annak csökkentése még nem állapotodott meg. Ennélfogva egy arasznyira sem látunk előre, csak annyit tudunk, hogy minden kockán forog. Ideig-óráig a nemzet javáért sokat elbirunk, de a baj ott van, hogy az egyes gyülekezetek háztartása fenyeget veszedelemmel, azért, mert az egyes hívek háztartása jutott holtpontra. Még csak egy egyházmegye tesz jelentést, mint szórványos esetről, arról, hogy belhivatalnokok hónapokon át nem kapták meg a fizetésüket, de más egyházkerületekben, s hozzánk képest gazdag és népes gyülekezetekben ez már gyakrabban fordul elő. Szeptember végéig az egyes egyházközségekben átlagosan már csak az évi jövedelem 50%-a folyt be, amihez optimisztikus számítással még legfeljebb 25%-ot lehet hozzátenni december végéig. Ilyen anyagi fundamentumra van helyezve aránytalan súly- és teherbírási elosztással a Dunamelléki Egyházkerületnek jobb időkből származó hatalmas felépítménye. Azé az egyházkerületé, amely intézményekben és terhekben az átlagon felül, relatíve a magyar kálvinizmusban legelő jár. Egyházi életünk egyensúlya nem is fog addig helyreállni, míg a végső gazdasági forrás: a gyülekezetek háztartása újra egészségessé nem válik. De viszont itt, a Dunamelléki Egyházkerületnél sajátságos jelenséggel találkozunk. Azzal t. i., hogy számos gyülekezetünk lassan elnéptelenedett törpe gyülekezet, amelynek természetes gazdasági ereje még saját intézményeit is nehezen bírja el, hát még azokat a terheket, amelyek a nagyobb egyházi közületek költségvetéseiből hárulnak rájuk. Élni élhetnének, ha congregationalis egyházak volnának, a jelenlegi államsegélyek mellett. Azonban az a tény, hogy a gyülekezet egyházközséggé válik, azt jelenti, hogy egy nagy történelmi építmény terhéből részt vállal magára. Így kétségtelenül felmerül a törpe gyülekezet óriási gazdasági hátrányának a nyílt kérdése. Azt az elvet, hogy az erősebb gyüleke-

zetek segítsék a gyengébbeket, 100%-ig aláírom, ha kritériumunk van arra nézve, hogy hol kezdődik az egyházközösséggé való alakulás *gazdasági előfeltétele*.

Az a meggyőződése, – s ezt az esperes urak véleménye is igazolja, – hogy az egyházi teherviselésben való meglanyhulás nem mindig megokolt, épenúgy, mint az állami adófizetésben tapasztalható lanyhaságnak nem csak a nyomorúság az oka, hanem a politika is belejátszik abba. Meg vagyok róla győződve, hogy állami adót is többet be lehetne fizetni Magyarországon, mint amennyit tényleg befizetnek. Ma ismét úgy áll a dolog, hogy mindnyájunk legfőbb egyéni érdeke a nagy közösségek fizetőképességének fenntartása. Hiába próbál valaki néhány száz pengőt megőrizni a fiókjában vagy a harisnyaszárban, ha az ország pusztul bele, maga nem fogja megmenteni még a bőrét sem, nemhogy a pénzét. Ezért innen is felhívást intézek a gyülekezetekhez az adóhátralékok ügyében. Az adógaras szent pénz, amelyet oltárra szántak, azzal úgy bánják minden sáfár, mint a szeme fényével, de viszont végső erőfeszítéssel is tegye az oltárra ezt az áldozatot minden hívő. Óriási dolog forog ma kockán: magának az anyaszentegyháznak léte vagy nemléte, 1900 esztendőből 1800 esztendő. Az a nagy kérdés áll előttünk, visszaeshetik-e a keresztyénség oda, ahol Domitianusnak és Diocletianusnak uralkodása alatt volt, vagy pedig nem. Az örökkévalóság szempontjából nem olyan nagy kérdés, de az emberi művelődés, a történelem szempontjából a legnagyobb kérdés, a mi szempontunkból élet és halál kérdése. A mi kicsiny világunkban semmi sem bizonyítja jobban ezt a tényt, mint hogy Baranya és Somogy kis egyháza minden tartozást befizettek, a megbénító hátralék pedig a nagy és módos egyházmegyékből ered. Reánk, a dunamelléki kerületre ez annyival inkább fontos, mert a hátralékok nagy összege a fizető képességünk megbénulásával fenyeget. Mindent összevéve, meleg szívvel adok visszhangot az országos zsinat deklarációjának, amelyben kifejezte azt a meggyőződését, hogy e nehéz próbákon átsegít az Úr, megmutatta rugalmasságát és készségét, hogy a változott viszonyok között mindent megtegyen, amit megtenni kell és minden vonalon revíziót, áldozatot és végső erőfeszítést kívánt. A magyar föld a régi, a magyar kar, jellem és elme szintén változatlan; böjtöt ez a nép úgy tud tartani, mint senki más; nem változott meg a nap ereje, a tavasz hatalma, a májusi zápor csodája, egyszóval: Isten gondviselő jósága, örök szerelme a régi. Mit féltek ti kicsinyhitűek? Ebben a mai világban mindenekfelett életbátorságra, jókedvre, bizalomra van szükségünk. A magyar lélektől olyan belső összezárkózást és felemelkedést várunk, amilyennel a háború elején és a forradalmak elzúgása után találkoztunk. Valami olyan lelkiformát, amilyennek tűzvészkor, árvízkor, elemi csapások idején mutatja magát a magyar. Bűnbakkereséssel, bölcs kritikával, nagyszerű retrospektív elméletekkel kár előállani; lesz erre időnk akkor, ha talpra állottunk. Most csak egy kötelesség van: *hinni és élni*. Mindent le lehet építeni a világon, csak az élethez való bátorságot, bizodalmat, magának az életnek szent és vidám kockázatát nem. Ebben kell újra népünkkel egybeforrnunk. Ma az a leghasznosabb ember, az egyedül nélkülözhetetlen ember, aki *lelket tud önteni az alélt szívekbe*.

Missziói munka szervezése

Azért tekintetem a gazdasági válság mellett azokra a biztató jelenségekre esik, amelyekről az esperesi jelentések számolnak be. Lassan-lassan, egymástól távol, talán bizonytalanul, de az ösztön helyességével duzzad minden egyházmegyénkben a missziói munka. Ma már össze lehet állítani egy olyan minimumot, amely minden dunamelléki egyházmegyében természetes és általános gyakorlatképpen folyik. Mai nehéz időkben is megtartják a presbiteri, tanítói konferenciákat, gyülekezeti munkások összejövetelét. Minden egyházmegyében van ifjúsági munka, körzeti konferenciákkal, gyermekistentiszteletekkel, vasárnapi iskolákkal. A konfirmáció a lelkésznek olyan fontos munkájává vált, mint legalább is az

igehirdetés. Van olyan egyházmegye, amely a szegényügy szervezése terén halad szépen előre, másik a női munka megszervezésénél ért el eredményeket. Az új esperesi látogatási kérdőpontok a lelki életre sokkal több gondot fordítanak, mint a régi, azt kérdéseivel felszántja, utasításaival megforgatja. Magukból a gyülekezetekből, az egyházmegyékből indul, nő és erősödik egy olyan gyülekezeti munka, amely majd megtalálja a maga nagy egységét és összefogásait. Gondoskodni fogok arról, hogy ez a tényleges gyülekezeti munka fejlődjék, szerveződjék és egy egyetemes program szerint haladjon előre. Erre nézve kérem az esperes uraknak szíves segítségét.

Ez a munka különösképen megkívánja, hogy a Dunamelléki Egyházkerület lelki egysége zavartalan legyen. A zavartalanságnak két eszköze van: az elvi tisztaság és a keresztyén megbecsülés, és ez a két dolog együvé tartozik. Nem lehet az elveket tisztázni a felkavart indulatok forró levegőjében; viszont a szakadatlan kompromisszum világnézeti bizonytalanságot teremt. Elvi tisztaság, kölcsönös megbecsülés, nyíltság és lovagiasság az, amit mindenkitől el kell várnunk a tárgyaló asztalnál, a fórumon és a sajtóban. Abban a reményben vagyok, hogy ezt a Dunamellék minden komoly tényezője velem együtt vallja.

Ilyen ígéreték és biztatások, árnyékok és rettentések között indul új korszakába Dunamelléki Egyházkerületünk s vele az egész magyar református egyház. Látja, hogy az elmúlt tíz esztendő történelmi missziót teljesített, midőn alatta épületeink megújultak, földjeink a tehertől megszabadultak, egyházunk alkotó képessége nagyszerű erőpróbát állott ki. Ezek a boldog idők lejártak. Most a tűrés és a várás ideje következett el. Ebben is tudott kemény és nagy lenni a magyar, ama régi példaszó szerint: nem az a legény, aki üti, hanem aki állja. Nem fogunk ahhoz a káromló magyarhoz csatlakozni, ki jégveréskor csépet ragad elé s maga is veri a szőlőjét: hadd lám Uram Isten, mire megyünk ketten! Résen állunk és várjuk a vihar végét. Tudjuk, hogy ilyen nehéz időkben a felelős helyzetben levők morális erején, fokozott hűségén és áldozatos elszántságán, mi minden fordul meg. Két udvarfalvi székely beszélget egymással. Azt mondja az egyik: hallja kegyelmed, ennyi baj még sohse volt a világon. Azt feleli a másik: hogy ne lett volna, hát nem tudja azt kegyelmed, hogy Isten elébb a *bajokat* teremtette meg s azután az embereket, hogy azokat eligazítsák. Íme, itt vannak a bajok; férfiak, magyarok, reformátusok kerestetnek, akik eligazítsák. A világ egyik legszebb költeménye: *Milton* Elveszett paradicsoma, azzal végződik, hogy Ádám és Éva előtt az Éden küszöbén túl, ahova kiűzettek, feltűnik a végtelen és beláthatatlan jövő, mint óriás – feladat.

*Ők visszanezve Édenkert egész
keleti részét látják, csak imént még
boldog hazájok; ott lebeg fölötté
a lángoló kard; ajtaján ijesztő,
arcok rajoznak, s tüzes fegyverek.
Pár emberi könnyet hullatnak, ámde
hamar letörlik. A világ előttük;
maguk választják nyughelyük; vezérük
a Gondviselés. Kézbe kéz, zarándok,
lassú léptekkel Édenen keresztül
veszik magányos vándorútjokat.*

A Dunamelléki Egyházkerület atyáit, gondviselőit, hivatalosait és minden hívét kérem, hogy kéz a kézben, nagy bizodalommal vegyük zarándokútunkat új idők lehetőségei, harcai és áldásai felé.